

Begrip

moslims

christenen

Nr. 33 sept. 1977
Prijs fl. 1.50
Abt. fl. 15.--
Giro 815474

"Begrip"
Wüstelaan 80
Santpoort
tel. 023-379650

DIALOOG TUSSEN MOSLIMS EN CHRISTENEN EN DE GODSDIENSTIGE GEVOELIGHEDEN.

Wij willen eerst nagaan welke onderwerpen (mubtada's) moslims en christenen in zo'n dialoog kunnen interesseren. Dat zijn er heel wat zult u zeggen.....Toch zou men ze allen kunnen terugbrengen tot enkele zeer voorname.

Het eerste is dan vanzelfsprekend "God", want zo gauw de godsdienst ter sprake komt, komt uiteraard eerst God ter sprake.

- Een tweede mubtada' is de wereld.
- En een derde zal dan zijn: de mens.

Men kan daarbij natuurlijk wel variaties of nuances aanbrengen en hun onderling verband ter sprake brengen. Zo b.v. de relatie God - mens, mens - wereld of tussen de mensen onderling. Op die manier komen de meeste onderwerpen aan bod, waarover moslims en christenen elkaar iets te zeggen hebben. Natuurlijk stuit men dan al gauw op dogmatische tegenstellingen, vooral als God ter sprake komt.

Maar daar wil ik het hier niet over hebben, want dit ontaardt al heel snel in heftige en wellicht zelfs onvruchtbare discussies. Al zal de dialoog zijn voordeel kunnen doen met wat in de polemieke nuttig blijkt te zijn. Men zou niet moeten spreken over dogmatische tegenstellingen, maar eerder over godsdienstige gevoeligheden, want die zijn het waar het in eerste instantie om gaat. Want zelfs wanneer men zeer sterk in een dogma gelooft dan kan men toch nog zeggen dat het over een kwestie van formulering gaat, en de zaak derhalve thuis hoort in een school voor theologie.

Ook is men doorgaans niet verplicht zich in het dagelijks leven te houden aan de gedachten der theologen, met alle respect overigens voor deze lasten, of zij nu christen of moslim zijn.

Belangrijker, en in zekere zin ernstiger dan theologische tegenstellingen, zijn de tegenstellingen in mentaliteit. Want het is een feit dat er godsdienstige gevoeligheden zijn die typerend zijn voor christenen, en andere die dit zijn voor moslims. Die hangen wel samen met de dogma's; of met het geloof vanwege de dogmatische formuleringen of waardeoordelen. Maar het dogma beperkt zich tot een bepaalde kring van theologen, terwijl die gevoeligheden zich veel verder uitstrekken en min of meer brede lagen van gelovigen bereiken, ook van de weinig ontwikkelde, die gewoon leven in een omgeving waar het geloof leeft. En iedereen weet dat dit niet alleen zo is in christelijke landen, want ook in moslimlanden treft men talloze gelovigen aan met een zeer rudimentaire godsdienstige vorming die toch als rechtgeaarde moslim reageren op bepaalde oordelen of uitlatingen van christenen.

De theologie wordt op die manier minder abstract, dringt dieper door in denken en leven van mensen en neemt vormen aan die theologen misschien niet altijd zouden accepteren maar waar ze toch in zekere zin zelf verantwoordelijk voor zijn want het zijn de levende normen die de dogmatische gedachten aannemen, of die nu hun oorsprong vinden in de theologie of in de bronnen van het kerkelijk leergezag of wel in het leergezag van de grote Imâm's of Cheikhs.

Het is daarom dat wij onze onderwerpen vanuit deze mentaliteit en vanuit deze godsdienstige gevoeligheden moeten benaderen.

We beginnen onze bespreking met het eerste onderwerp: God. En als wij het hier over hebben dan spreekt het vanzelf dat ook de betrekkingen van de mens tot God ter sprake komen. De andere bovengenoemde onderwerpen volgen dan automatisch.

Wanneer moslims of christenen de naam God uitspreken, mag men gevoeglijk aannemen dat zij weten wie zij bedoelen, zij weten dit door een soort godsdienstige intuïtie. Niemand kan een definitie van God geven, zelfs een theoloog niet. Toch kan men zeggen dat er een reële basis voor een dialoog bestaat tussen christenen en moslims, omdat beiden toch wel weten wie God is. Bovendien weten zij dat het voor hen beiden om dezelfde God gaat. Men zal nooit een moslim de God van de christenen op één lijn zien stellen met Jupiter of Visjnoe, ondanks de verschillen in openbaring, geloof en dogma. De moslimsweten heel goed dat het dezelfde God is. De christenen nemen tegenwoordig ook wel aan dat de God van de Islam de ene ware God is, ofschoon zij er niet altijd zo over gedacht hebben. Wil men voorbeelden hiervan? Bij de christenen heeft b.v. Petrus de Eerbiedwaardige (auteur van zeer belangrijke boeken) nooit ook maar een ogenblik gemeend dat de God van de Islam een valse God zou kunnen zijn. Dat is met recht een "eerbiedwaardig" voorbeeld. En wat de moslims betreft daar hebben wij een heel merkwaardig voorbeeld in een commentaar van Fahr al-dîn al-Râzî op de Koran, naar aanleiding van een vers waar er sprake is van de christenen. Voor hem zijn christenen lieden die een soort "goddelijk bondgenootschap" aannemen, omdat zij geloven in de drie Personen van de goddelijke Driëenheid. Voor een moslim is het geloof in een Driëenheid hetzelfde als een "goddelijk bondgenootschap" voor mogelijk houden en dat is de zonde van chirk. Maar daarna maakt hij onmiddellijk een onderscheid, dat, ofschoon niet erg gunstig, toch wel zeer relevant is voor de christenen. Van afgodendienaars moet men volgens hem zeggen dat zij er meerdere goden op na houden, maar dat komt omdat zij geen zuiver idee hebben van de ware God en menen enig voordeel te kunnen halen uit hun afgoden, maar men mag bij hen veronderstellen dat zij zich, via die afgoden, tot de ware God willen richten. Dit is natuurlijk óók wel "chirk", maar toch niet zo ernstig als de "chirk" van de christenen. Want bij deze laatsten raakt de dwaling God zelf, de goddelijke werkelijkheid zelf. Dit is ongetwijfeld voor christenen niet zo prettig om te horen, maar het bevestigt wel dat de christenen, volgens Râzî, in de ware God geloven. Dit getuigenis klemt des te meer omdat het verpakt is in een zeer strenge kritiek. Zij zijn in dwaling m.b.t. God, maar zij geloven in de ware God.

Hieruit volgt dat er voor christenen en moslims voldoende grond is om samen over God te kunnen spreken (eerste muftada'). Vraag is nu waar liggen de aanknopingspunten (akhbâr's). Er zijn er meerdere. Er zijn bepaalde punten waarover christenen en moslims het volkomen eens zullen zijn, en andere waarbij dat in mindere mate het geval is.

Waarover bestaat er dan eensgezindheid?

Vooreerst dit: God is één.

De moslims menen ongetwijfeld dat de christenen God niet als één beschouwen (de Koran zegt immers dat zij God "de derde van drie" noemen) maar de christenen weten heel goed dat zij monotheïst zijn en dat is voor een dialoog het voornaamste. Telkens als een moslim zegt dat er maar één God is, zal een christen hem kunnen zeggen, dat hij het daar volkomen mee eens is. Er is dus een begin voor een dialoog. God is één - God is eeuwig - God is almachtig - God is alwetend, allemaal punten waarover men het ook volkomen eens is.

God is Schepper, daarover bestaat voor beide partijen ook zo goed als volledige overeenstemming, hoewel het begrip schepping bij christenen en moslims wellicht niet volledig hetzelfde is.

God is levend, ook dat zeggen en christenen en moslims, maar niet helemaal in dezelfde betekenis.

Als men vervolgens stelt: God heeft een "woord" en "spreekt" tot de mensen; ofwel God heeft een "Verbum" en "spreekt" tot de mensen, dan komt dat woordelijk wel overeen, maar men zal al spoedig merken dat er verschilpunten zijn. Dat God "spreekt" tot de mensen door de profeten, daar is men het als feit wel over eens, maar de kwestie van het profetisch karakter van Mohammed vormt, zoals men weet, een diepe kloof tussen de godsdienstige gevoeligheden van christenen en moslims.

Enige jaren geleden hoorde ik daarover een verontrustend en toch ook weer roerend getuigenis van een oude Sheik in Algerije: het deed hem echt pijn, dat de christenen Mohammed niet volledig erkenden. Dat was voor hem juist zo iets als het hebben van een zeer goede vriend, en het niet bij machte zijn hem door je andere vrienden of althans door mensen met wie je bevriend zoudt willen zijn, te laten accepteren.

Als men zich plaatst op het vlak van de godsdienstige gevoeligheden, dan valt het inderdaad niet te loochenen dat er bij de gelovige moslims sprake is van een wezenlijke gehechtheid aan de profeet Mohammed.

Wil men dan ook maar enig vertrouwelijk contact hebben met moslims, dan zal men (zonder aan te nemen dat Mohammed een profeet is in de christelijke zin van dat woord) toch heel de godsdienstige waarde moeten erkennen die zijn leer inhoudt. Het schijnt dan ook dat de christenen daar vandaag meer en meer toe genegen zijn. Mohammed is zeker een groot godsdienstig genie, maar christenen kunnen hem geen profeet noemen, omdat zij daaronder iets anders verstaan dan de moslims.

Beide gesprekspartners zijn het er dus wel over eens, dat God profeten zendt. Maar de geschilpunten spitsen zich toe als het gaat over een juiste definitie van "profeet" en over de personen die, historisch gezien, die zending hebben vervuld. En zo dreigt er dan kortsluiting te komen in de dialoog.

Zowel christenen als moslims stellen eveneens dat God "verbonden" sluit. De Koran zegt: God heeft verbonden gesloten met de Joden, met de Christenen en vanzelfsprekend tenslotte met de Moslims. Het blijkt echter duidelijk dat het begrip verbond in de Islam niets gemeen heeft met het idee dat de christenen daarvan hebben. Niemand zal kunnen beweren dat het hier om een puur abstracte zaak gaat, want elke rechtgeaarde christen voelt intuïtief aan wat het verbond met Abraham betekent, althans dat zou hij moeten kunnen aanvoelen. Het begrip "verbond" leeft heel sterk bij de moslims, omdat zij (aldus L. Massignon) tot elke prijs ook hun verbond wilden hebben.

Men kan echter niet zo ver gaan om met Massignon te beweren dat de moslims uitgesloten waren en dat ze tegen elke prijs ook hun aandeel in de erfenis van Vader Abraham wilden hebben. **Het lijkt immers** niet bij de moslim-mentaliteit te behoren om zich uitgesloten te voelen en te komen bedelen om een aandeel in de zegeningen van Abraham. Het is zonder meer duidelijk dat zij erop staan om hun eigen verbond te hebben en aldus volop deel te hebben aan het Openbaringsgebeuren en zelfs door hun profeet de sluitsteen van die Openbaring te vormen. Voor deze realiteit zijn zij uiterst gevoelig. Hier blijkt dus een ogenschijnlijke gemeenschappelijke akhbar tamelijk uiteenlopende gevoeligheden te verbergen.

Zelfs als men schijnbaar mildere uitdrukkingen onder de loupe neemt, ontdekt mentoch weer verschillende gezichtspunten, zo b.v. wanneer men zegt dat God "goedertieren en barmhartig" is (rahmân rahîm). Heeft "Gods goedertierenheid en barmhartigheid" wel helemaal dezelfde strekking voor de moslim als voor de christen? Dat er wel degelijk verschil is van schakering, blijkt nog duidelijker als het gaat over God die vergeeft - God die mededeelt - God die beloont en straft - God die vergeldt.

Als men dieper op de zaken ingaat en oog heeft voor de godsdienstige gevoeligheden, dan merkt men al heel gauw dat ook daar ernstige verschillen bestaan.

Als men zich dus beperkt tot akhbâr's waarover men het volledig eens is, dan constateert men noodzakelijker wijze - en met een zekere verbazing - dat de God die men tot een gemeenschappelijke noemer herleidt, in feite niet de God blijkt te zijn die de moslims aanbidden en ook niet de God die de christenen aanbidden. Dat God één is, eeuwig, almachtig en alwetend, dat spreekt vanzelf. Maar dan praat men over de God van de filosofen en men hoeft geen christen of moslim te zijn om die God te belijden. Hetzelfde kan gezegd worden door iedere leerling in de filosofie. Maar de God van de Islam is niet de God van de filosofen; en wat de christenen betreft, heeft Pascal er ons al terecht aan herinnerd dat wij geen God van de filosofen belijden.

Zouden wij het derhalve alleen maar eens zijn over een God die niet de onze is? Dat is dus de tegenstrijdigheid waar wij op uitlopen. Dit neemt echter niet weg dat wij het in ieder geval eens blijken te zijn over het feit dat wij op deze manier een Godsbegrip hanteren dat wij over en weer los zien van onze ware God, de God van ons hart, de God van onze erediens, de God van onze hoop. Het is echter wel zonder meer voor iedereen duidelijk dat zo'n dialoog dreigt te verzanden, tenzij moslims en christenen even vergeten dat zij moslims of christenen zijn, door alleen maar als filosofen verder te redeneren. Want het is precies op dit vlak dat filosofen met elkaar spreken, en zelfs heel lang, waarbij zij elkaar dan al of niet zullen begrijpen..... De dialoog is dan wel verzekerd maar uit godsdienstig oogpunt zal men er geen resultaat van kunnen verwachten.

Is het nodig deze eerder negatieve waardering van de kansen voor de godsdienstige dialoog nog meer te benadrukken? Denken wij b.v. alleen maar eens aan wat volgens christen-theologen de voorwaarden zijn om door het geloof gered te worden, nl.: "geloven in het bestaan van één God, die "schepper, beloner en verlosser" is. Beschouwen wij dan eerst die term "verlosser". Deze komt niet voor onder de eigenschappen of namen die de Islam aan God geeft.

Er bestaan in het arabisch wel grondwoorden met de betekenis "verlosser" zoals b.v. naga, maar daaruit heeft men nooit iets afgeleid dat van toepassing zou zijn op God als "verlosser" in de christelijke betekenis van dat woord.

Er bestaat wel een ander grondwoord dat althans door de mystieken vaak met God in verband wordt gebracht, nl. het woord khallaca. Maar als men daar spreekt van "God verlost de mensen", dan wil dat eenvoudig zeggen dat Hij ze beschermt tegen de hinderlagen van de duivel, tegen de verlokkingen van de wereld en tegen alle dwaling die ons bij het zoeken naar de waarheid bedreigen.

Maar het heeft dan meer de betekenis van een bevrijding dan van "heil" in christelijke zin. Gelet op de godsdienstige gevoeligheden verdient dit alle aandacht. Voor de christenen is God immers "verlosser". Zo denkt hij niet alleen, maar is er ook in zijn hele leven diep van doordrongen. Maar voor de moslim is de christelijke zingeving aan de term "verlosser" iets totaal onbegrijpelijks en zelfs ergerniswekkend, want volgens hem heeft God niets te verlossen: waarom zou God trouwens verlossen?

En dat hangt allemaal nauw samen met hun specifieke kijk op de erfzonde en het kwaad. De gevoeligheden daarmee samenhangend liggen nogal verschillend. Zo is de reactie van de christen tegenover het kwaad totaal verschillend van die van de moslim, hoewel er m.b.t. het kwaad ook bij sommige christentheologen wat men zou kunnen noemen moslim-tendenties voorkomen. Maar er is toch in alle geval geen enkele christentheoloog, die zal zeggen dat God het kwaad scheidt, zoals sommige moslimtheologen beweren. Er zijn er ook die zullen toegeven dat God het kwaad toelaat, maar dat gaat al te ver. Nooit echter zal een christen zeggen, dat het kwaad van God komt en dat gelaten onderwerping in feite neerkomt op gelaten onderwerping aan het kwaad, aan een kwaad dat van God zou komen, dat is voor hem totaal ondenkbaar. Maar het tegenovergestelde is voor een moslim evenzeer ondenkbaar. Hij zou dan ook zeer geschokt zijn bij een uiteenzetting van de christelijke zienswijze hierover.

Maar laten wij hierover niet te veel uitweiden. Een ding is zeker: als een christen spreekt over God, ook al schrijft hij een tractaat "de Deo uno", dan zal hij nooit uit het oog verliezen dat God liefde is, dat God Vader is en ónze Vader is; dat God een leven bezit dat heel wat anders inhoudt dan de eigenschap van "levende" (hayy) die de Koran aan God toeschrijft, nl. een leven waaraan de relatie tussen de drie goddelijke Personen ten grondslag ligt. Zo zal een christen ook belijden dat God "verlosser" is en dat hij de schepping in zekere zin aan de Zoon in handen heeft gegeven, opdat deze de Vader zou verheerlijken en het de Vader als offer zou aanbieden, als dankbetuiging, als men tenminste gelooft in dat waar het hele eucharistische gebed van christenen vol van staat, zoals men kan lezen in het Joannesevangelie, nl. dat de H. Geest levendmaker is en dat het leven dat Hij schenkt niet alleen eeuwig maar ook bovennatuurlijk is. Een christen zal dat alles natuurlijk nooit kunnen vergeten. Als men hem dat zou kunnen ontnemen, dan zou hij zich verminkt voelen, tenminste als hij ook maar enige echt christelijke vorming heeft genoten, die zijn geloof heeft kunnen voeden. Ook kan hij niet vergeten dat de vervulling van Gods Wil niet is het gehoorzamen aan een wet, hoewel er een zedenwet bestaat en de tien geboden er zijn. De wil van de Vader doen is niet een wet toepassen, maar het betekent werken in Gods wijngaard, werken aan de oogst, met het oog op uiteindelijke verwerkelijking van het Godsrijk. Welnu "het Godsrijk" is in geen enkel opzicht een moslim-begrip. Hoe zou een christen dat alles zomaar tussen haakjes kunnen zetten en alleen maar praten over een God die één is, eeuwig, almachtig en alwetend? Dat schijnt toch wel heel moeilijk, even goed als ook een moslim er heel wat moeite mee zou hebben om abstractie te maken van de God die hij aanbidt, om dan alleen maar te praten over de God van de filosofen, om verder eenvoudig buiten beschouwing te laten wat hij zelf denkt over de God die de christenen na aan het hart ligt, en waarin de moslim een karikatuur ziet van de ware God, de God tot wie hij bidt, God zoals Hij volgens hem in waarheid is. Als een christen dan ook spreekt van een God "die hem bemint", dan is een moslim daar hartgrondig door geërgerd, omdat hij een afwijkende opvatting heeft van de liefde, en vooral omdat zijn traditie een soort filosofisch begrip van de liefde inhoudt. De redenering is in het kort als volgt: God heeft niets nodig, welnu, liefde veronderstelt dat men iets nodig heeft. Dat heeft niet alleen het christianisme gezegd, maar het staat ook te lezen in het Symposium van Plato! Het is duidelijk dat iemand die bemint altijd min of meer iets nodig heeft van degene die bemind wordt.

Daarom zegt de moslim dat het onmogelijk is dat God bemint, en bijgevolg dat Hij verlosser zou kunnen zijn en persoonlijk tussen beiden zou komen in de geschiedenis van de mensheid, om haar te verlossen. Waarvan zou Hij immers die mensheid moeten verlossen? Van het kwaad waar God zelf de auteur van is, omdat Hij er de schepper van is?

Dat God "bemint" schijnt dus voor een moslim ondenkbaar, ja zelfs gods-lasterlijk. Alles wat de christenen juist vurig belijden blijkt op die wijze voor de moslims één groot weefsel van lasterlijke uitspraken m.b.t. de ware God die zij aanbidden.

Als men dan op deze manier een dialoog probeert aan te gaan, dan veroorzaakt dit heel pijnlijke wonden, zowel bij de christenen als bij de moslims. Die wonden zullen dan veel ernstiger zijn dan alle dogmatische tegenstellingen bij elkaar.

En zo wordt de dialoog er alleen maar dramatischer door.

Luisteren wij maar eens naar wat Fahr al-dîn al-Râzî daarover zegt in zijn commentaar:

"Hoe hebben de christenen, die beweren dat zij Jezus liefhebben, toch eigenschappen aan Hem kunnen toeschrijven, zoals zij dat ook nu nog doen?" Dat klinkt bijna als een wanhoopskreet: hoe is zo iets toch in godsnaam mogelijk? Het is ondenkbaar dat men Jezus liefheeft, en Hem dan toeschrijft wat de christenen geloven. Het stuit de moslim tegen de borst om christenen zo te horen spreken. Daar moeten wij ons goed rekenschap van geven. Fahr al-dîn koestert geen enkel wraakgevoelen, hij is heel sereen in zijn denken, maar hij heeft een diep geworteld besef van het goddelijk wezen, met mystieke tendenzen. Welnu deze man is buiten zichzelf van verontwaardiging: "hoe kunnen christenen nou toch zò iets zeggen? En let wel: elke moslim zal zo reageren, want het gaat hier niet om toorn of lichtgeraakt-hed m.a.w. dogmatische tegenstellingen; neen het gaat om een diepgevoelde smart van een religieuze ziel, die zich ontredderd voelt, gewond en geschokt. Want wat al-Râzî de christenen hoort zeggen, is naar zijn oordeel niet alleen een belediging van de goddelijke majesteit, maar ook een smaad voor Christus.

Laten we nog een ander typisch voorbeeld bekijken. Dit betreft het zeer eigenaardige commentaar op het "Onze Vader", dat men aantreft in de Tafsi al Manâr. Dit commentaar dateert uit het einde van de vorige of het begin van deze eeuw. Men kan zich dan ook terecht afvragen of de gedachte die aan dit commentaar ten grondslag ligt is beïnvloed door een bepaalde onwelwillende kritiek uit westelijke kringen die men vindt o.a. bij Proudhon. Een kijk op het "Onze Vader", die onder bepaalde aspecten niet vreemd is aan wat Rachid Ridâ zegt in het Commentaar van de Manâr. Gedreven door hun moslim-gevoeligheid stoten de schrijvers van dit commentaar zich aan uitdrukkingen, waarvoor de christenen weinig of niet gevoelig zijn. Dit herinnert ons er tevens aan, dat het altijd nuttig is, om te lezen wat moslims schrijven over christenen, en ook wat christenen schrijven over de Islam.

"Uw Wil geschiede"; "Uw Rijk Kome"; voor vele christenen zijn dit smeekbeden die de christelijke gelatenheid uitdrukken tegenover hetgeen God wil. Hier duiken als het ware de ideeën weer op, die men terugvindt in het boek Job, en die trouwens nog niet eens van de beste zijn.

Maar geven deze wel juist de strekking weer van het "Onze Vader"?

De moslims hebben het in alle geval niet zo begrepen. En juist daarom komen zij zo in verzet, want, zo redeneren zij, wat kan toch wel de zin zijn van dat gebed, dat zich tot God richt, om Hem te vragen dat Zijn Wil moge geschieden? Dat is iets ontstellends en ondenkbaars, want Gods Wil geschiedt altijd, dat hoeft men Hem niet te vragen. Hij vraagt ons niet om advies en Hij heeft onze smeekbede niet nodig.

Dat men God verheerlijkt en bedankt, heel goed, dat is immers de tâhmid, de lofprijzing, en de chukr, de dankzegging. Maar bidden dat Gods Wil moge geschieden, dat is ondenkbaar en zeer aanstootgevend.

De christenen moeten wel een min idee hebben van God, om zulke woorden te gebruiken in hun gebed.

En toch geeft de christelijke houding de betekenis van het "Onze Vader" heel juist weer; de christen vraagt werkelijk aan God dat Zijn Wil moge geschieden "op aarde zoals in de hemel". En waarom? Omdat die in feite niet geschiedt. Wat dus de moslim tegen de borst stuit is voor de christenen de meest evidente waarheid. Wat in de wereld plaats heeft, is niet wat God wil, vaak zelfs het tegenovergestelde.

Het is dan ook een eerste taak voor een christen, te vragen dat Gods Wil wordt uitgevoerd en ook de benodigde hulp te vragen, om werkers in Zijn wijngaard te kunnen zijn, of God te vragen om hen uit te zenden, opdat Zijn Wil steeds meer en meer geschiede.

Wat een totaal verschil van zienswijze m.b.t. God, de mens en de wereld! Hier ervaren christenen en moslims een zeer grote kloof. Men zou hier eigenlijk een christen-theoloog aan het woord moeten laten om deze knelpunten uitvoerig te kunnen bespreken, met al de consequenties die eraan vastzitten.

Dat neemt echter niet weg dat de moslims deze verschillen goed aanvoelen en erdoor geërgerd worden. Zodoende tonen zij in feite wellicht een veel beter begrip voor de strekking van het "Onze Vader" dan sommige christenen. Maar opnieuw moeten wij vaststellen dat dit alles op een dialoog een tamelijk negatief en weinig bemoedigend effect heeft.

Maar er zijn toch mystieken in de Islam, zullen sommigen opmerken.

En inderdaad moet men twee soorten christen-islamologen onderscheiden, (en soms zelfs een combinatie van die twee): mensen die menen dat men met de moslims kan discussieren over de God van de filosofie, en mensen die zich bij voorkeur interesseren voor de moslim-mystiek.

Ongetwijfeld is in die Islam-mystiek een grote rijkdom te vinden aan gedachten, gevoelens en ervaringen, en eveneens zeer reële rijkdommen aan spiritualiteit waarbij een christen zich meer op zijn gemak voelt dan geconfronteerd met een tractaat van dogmatische Islam-theologie. Het dient echter gezegd te worden dat geen van beide groeperingen verzekerd is van een gewillig oor bij de moslim.

Tot bewijs een recent voorbeeld:

Tijdens een congres van moslim-filosofen (Algiers, 1974) wees een van hen op het gevaar dat sommige Europese islamologen opleveren. Zo wordt b.v. Roger Arnaldez genoemd naast zijn vriend Louis Gardat. Laatstgenoemde is gevaarlijk vanwege zijn thomisme, en de eerste omdat hij, geheel in de lijn van Massignon (zoals trouwens ook Louis Gardat) te veel aandacht schenkt aan het mysticisme in de Islam.

Het thomisme even buiten beschouwing gelaten, is het interessant om deze moslim reacties te zien tegenover de pogingen van christenen om tot een dialoog te komen langs de omweg van de mystiek.

Maar wat valt er dan nog te verwachten?

En als men dan meent dat alle deuren gesloten zijn, doet zich toch nog een mogelijkheid voor, weliswaar niet volmaakt, maar het is er toch een. Het gaat om het volgende:

Het lijdt geen twijfel dat de christenen in onze tijd wel tot een dialoog willen komen. En dat brengt hen dan in de positie van iemand die met recht "Zaid" kan zeggen. Maar stelt de andere partij wel belang in "Zaid"? Zullen de moslims er op reageren? Men dient hierbij aan te tekenen, dat zij totaal geen reden hebben om er op te reageren. Immers alles wat zij over het christendom moeten weten, kunnen zij in de Koran vinden. Loont het dan de moeite om in gesprek te komen met mensen, waarvan de Koran zegt dat zij het Evangelie vervalsen en te kwader trouw zijn, zolang zij de moslimwaarheid niet aanhangen? Een moslim, doordrenkt van de Koran-cultuur, heeft dus ongetwijfeld een heel goede reden om aan te nemen dat hij niet de aangewezen man is, om aan de christenen inlichtingen over hun geloof te vragen.

Alhoewel, in de Koran zelf kan men een vers lezen dat aanmoedigt tot het stellen van vragen aan joden of christenen. Maar daar gaat het dan eerder over detailkwesties van recht of moraal en niet zozeer over het fundament van het dogma, waarover niet valt te redetwisten. Als de moslims dan ook zeer zeker niet op zo'n gesprek zullen inhaken, is het daarentegen waarschijnlijker dat de moslims graag op onze vragen zullen antwoorden; hetgeen dan ook al voor komt. Wij kunnen hen vragen stellen over de Islam, waarop zij dan ook gewoonlijk heel beleefd zullen antwoorden, zelfs uiterst voorkomend. En als men dan de Islam-kwesties al wat meer heeft bestudeerd en overwogen, dan kan er een dialoog over de Islam worden aangegaan. En in zo'n dialoog is het dan vooral zaak om samen te zoeken naar punten waarover men het eens kan zijn. En waar men het in feite het meest over eens kan zijn, dat zijn de mystieke gegevens. En dat kan zo gebeuren, dat de moslimgesprekspartner niet de indruk krijgt dat men hem wil "manipuleren" of "manoevreren". Hier legt ook L. Massignon de nadruk op, die een grondige hekel had aan zo'n krijgstechniek.

Dat kan heel ver gaan in het wederzijds begrip voor de geestelijke waarden. Daarbij kan men dan toch op een gegeven ogenblik heel goed aanvaarden dat er grote verschillen bestaan tussen Islam en Christendom, zo niet dan kan men bij dat soort initiatieven heel gemakkelijk vervallen in syncretisme.

Tot hoever kan men dan nog wél blijven samengaan? Dat zal voor het ogenblik het onderwerp kunnen zijn van de dialoog tussen Islam en Christendom. Het is ons oprecht verlangen met elkaar te praten. Dan moeten wij, christenen, dan ook naar onze moslim-vrienden gaan en met hen praten over wat hun interesseert, totdat zij op een goede dag misschien op hun beurt vragen gaan stellen aan ons.

Dat gebeurt dan trouwens ook al van tijd tot tijd, hoewel met veel omzichtigheid van beide kanten, want iedereen is bang dat zijn vragen hem tot meer verplichten dan hem lief is.

Men moet dan ook echt vertrouwen weten te scheppen, want de moslim-mentaliteit is zeer gevoelig voor een klimaat van vertrouwelijkheid of van verdenking. En daarom moet men dan ook de verschillen niet verdoezelen. Integendeel, juist door te wijzen op de verschilpunten en door daar eerlijk op in te gaan, moet men de terreinverkenning zo ver mogelijk doorzetten, niet op leerstellig niveau, maar op het niveau van geestelijke, maar ook maatschappelijke, economische en culturele levenswaarden.

Wij moeten trouwens vaststellen dat er m.b.t. de mens, de wereld, de relatie mens-wereld en de intermenselijke betrekkingen min of meer dezelfde verschilpunten en dezelfde punten van overeenkomst bestaan. Zo zeggen b.v. zowel de christenen als de moslims, dat de mens door God geschapen is en de plicht heeft om God te aanbidden. Daarover zijn allen het eens. Maar is de mens geschapen naar Gods beeld? Voor de Islam is dat over het algemeen niet het geval.

Er bestaat wel een hadîth, die zegt dat "God de mens naar zijn beeld heeft geschapen", maar als het gaat om de verklaring van die woorden, dan is er verdeeldheid onder de moslims. Sommigen zeggen dat die hadîth niet authentiek is, anderen zeggen van wél, maar voegen daar direct aan toe dat in de woorden "naar zijn beeld" het woordje "zijn" op de mens slaat: God heeft de mens nl. geschapen naar het beeld van de mens, d.w.z. zoals hij behoorde te zijn als mens. En zo is het probleem voor hen opgelost, ook al zijn er stoutmoedige mystieken, zoals Ibn 'Arabî, die de hadîth wel als authentiek beschouwen en haar zò verstaan, dat de mens werkelijk een spiegelbeeld van Gods Wezen wordt. Maar naar dat exces moet men toch niet direct zomaar overhellen.

Over de overige mubtada's treft men dan ook al heel gauw verschilpunten aan. Het is b.v. voldoende te denken aan de term "wereld", die door God is geschapen, maar waar dan weer heel gauw verschil van zienswijze bestaat over de "schepping" van die wereld. Want over het algemeen nemen de moslims aan, dat de wereld geen twee ogenblikken achter elkaar uit zichzelf bestaat.

God moet de wereld onophoudelijk scheppen door een "voortgezette schepping". Deze stelling treft men ook in sommige christelijke theorieën aan, maar die zijn in de minderheid. Het is een feit dat er in het christendom een totaal-visie op de wereld bestaat, die men bij Paulus en in het algemeen in heel het Evangelie kan terugvinden, en die kort samengevat kan worden in de volgende woorden van Christus: "Zij zijn in de wereld, maar niet van deze wereld". Maar voor de Islam ligt dat heel anders. Behoudens het feit dat deze wereld ons niet van God moet afkeren, zegt de Islam dat de wereld voor de mens is geschapen. God heeft u de aarde als taak gegeven, zegt de Koran. Zo is er ook het beroemde vers van Soeraat II, waar God de mens tot zijn "plaatsvervanger" op aarde maakt. Ook voor de Islam moet de mens ongetwijfeld onthecht zijn aan de dingen van deze wereld, d.w.z. zich geheel op God richten. Maar krachtens zijn gehoorzaamheid aan God moet hij, als daartoe aangesteld dienaar, die wereld tot ontwikkeling brengen en zoveel mogelijk bruikbaar maken en er zoveel mogelijk goeds uit trekken, op de eerste plaats voor de moslims en vervolgens voor de overige mensen. Dat brengt ons bij het probleem van de intermenselijke relaties.

Wat dit laatste betreft, daar vinden wij verschillen van zienswijze die, theologisch gezien, even ernstig zijn als wat hierboven besproken werd. Maar hier gaat het toch in ieder geval over aspecten die meer de alledaagse werkelijkheid raken. En daarom zal men hier ook meer raakpunten tussen Islam en Christendom kunnen vinden, hetzij op het vlak van maatschappijleer, maatschappij-opbouw, hetzij (maar hier is meer voorzichtigheid geëist) zelfs m.b.t. een politiek-godsdienstige visie op de samenleving. Als het nl. gaat over het terrein van de godsdienstige ethiek, in de ruimste zin die het moderne leven aan die term geeft, dan zullen christenen en moslims elkaar toch zeker veel makkelijker kunnen vinden en tot een gesprek kunnen komen, o.a. over de houding van de gelovige tegenover een steeds meer materialistisch ingestelde wereld of tegenover een samenleving die steeds meer de zin voor het heilige verliest; of tegenover het probleem van de geboortebeperving, abortus of honger. En zo kan er een onderlinge ideeënuitwisseling plaats hebben over talrijke meer concrete en actuele kwesties. En zulke gesprekken bieden toch zeker meer kansen voor gemeenschappelijke conclusies en meer hoop dat men over en weer waardevolle oplossingen zal aandragen, in afwachting van overeenstemming van meer fundamentele aard. Er schijnen derhalve heel wat kwesties te zijn, m.b.t. de moderne wereld, die en moslims en christenen gezamenlijk kunnen aansnijden, bestuderen en proberen op te lossen.

Resumerend kunnen wij zeggen: Er staan twee wegen open; ten eerste de godsdienstige dialoog die allen wensen. Men moet blijven hopen dat deze ooit tot stand zal komen, ook al weet men dat het nog lang zal duren. Wij menen dat wat wij hierboven zeiden daarvoor de beste voorbereiding biedt en de verstandigste manier is om dit te verwezelijken. Men moet beginnen met zich te interesseren voor de Islam en wel, dit lijdt geen twijfel, vanuit het hart. Maar, dat niet allèen, want men moet op zijn hoede zijn voor de z.g. "goede zielen" die heden ten dage wellicht maar al te talrijk zijn. Zij kunnen immers katastrofen te weeg brengen. Men moet dus de Arabische taal bestuderen, de Koran-commentaren lezen, in een woord: men moet de godsdienstige ervaringen van de moslims ernstig nemen en haar proberen te ontdekken in de belangrijkste en tevens meest gemeenschappelijke bronnen en uitdrukkingsvormen.

Dat veronderstelt dan bovendien een degelijke christelijke vorming, want de eerste de beste gelovige kan zich niet zo maar aan zo'n onderneming wagen zonder intellectuele en spirituele voorbereiding, al is hij ook nog zo vroom en heilig. Er is natuurlijk altijd het licht van de H. Geest, maar de christen moet nederig genoeg zijn om de H. Geest niet ten onrechte in het geding te brengen.

Daarom is het te wensen dat steeds meer christenen van beiderlei kunne zich gaan interesseren zowel voor de Islam als voor het Christendom, om de mogelijke raakpunten serieus te overwegen.

- Vervolgens is er dan een "existentiële dialoog over kwesties waarbij het geloof een veel kleinere rol speelt. Zij raken ook wel godsdienstige gevoeligheden die even belangrijk zijn m.b.t. het geloof, maar die toch veiliger losgekoppeld kunnen worden en derhalve bruikbaar zijn in het gewone leven vanwege hun concrete karakter.

Op dit niveau kan ook de eenvoudige gelovige zonder speciale voorbereiding een belangrijk aandeel leveren, als hij maar een authentieke christen is met begrip voor de fundamentele waarden van het christendom en van de naasteliefde, want wil men een echte dialoog tot stand brengen tussen moslims en christenen, dan zullen er een waarachtige christen en een waarachtige moslim tegenover elkaar moeten staan om tot een vruchtbare communicatie te kunnen komen. In dit laatste geval zijn er geen langdurige studies nodig, maar een normale fijngevoeligheid aan beide kanten. Tussen goede, degelijke, serieuze en goedwillende gelovigen kan er een vruchtbare dialoog plaats hebben, waarin men gezamenlijk nadenkt over de grote problemen waarvoor de samenleving van vandaag zich geplaatst ziet.

Dat zijn dus de twee soorten van dialoog tussen christenen en moslims van vandaag. Men moet er dan ook vastberaden toe overgaan in het vaste vertrouwen dat beiden elkaar ooit zullen samen treffen tot grote vreugde van moslims en christenen.

Roger ARNALDEZ

Resumé van een conferentie voor het Pauselijk Instituut van Arabische Studies. (I.P.E.A.), Rome, 19 mei 1973.

1. Ons blad BEGRIP heeft een kleine verandering ondergaan in de presentatie. Wij meenden dat het toch beter was om te spreken over Begrip tussen Moslims en Christenen i.p.v. tussen Christendom en Islam.
2. In de volgende aflevering publiceren wij een artikel van de hand van Robert Caspar, getiteld "De Islam en de Schriften". Wij zullen in dat nummer tevens een eerste indruk geven vanuit het lezers-onderzoek. Indien u nog tijd hebt om uw antwoord in te sturen dan is daarvoor nog steeds belangstelling onzerzijds.
3. Volgens de laatste statistieken (1075) is het aantal moslims geschat op 579,7 miljoen.

1. In de arabische landen	124.7
2. In zwart Afrika	+ 40.-
3. Turken	+ 75.-
4. Iran-Kurdistan-Afghanistan-Tadjkabistan	+ 50.-
5. Pakistan-Bangla Desh-India	+ 160.-
6. Maleisië-Indonesië-Philippijnen	+ 130.-

579.7 miljoen (I.P.A. Rome)
4. Terwijl deze aflevering van Begrip wordt klaargemaakt loopt de Ramadan ten einde. Onze wens bij deze gelegenheid is dat al onze lezers zich de diepere zin eigen maken van het gebed waarmee de moslim de Ramadan verbreekt:
"Oh, mijn Allah, voor U heb ik gevast
en met uw voedsel verbreek ik mijn vasten".

